

ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ

ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ

ਸਕੱਤਰ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ
(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ)
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ

ਸੰਦੇਸ਼

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਭਗਤ ਆਦਿ-ਜੁਗਾਦਿ ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕਾਈ ਲਈ ਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਉਹ ਲੋਕਾਈ ਲਈ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਬਣ ਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਚ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1416 ਈ: ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਧੂਆਨ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਟਾਂਕ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰਦਿਆਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਤਕ ਯਾਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ 600 ਸਾਲਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਮਿਤੀ ੫ ਤੋਂ ੬ ਮਾਰਚ 2016 ਤਕ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਮੌਕੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰਨਗੀਆਂ।

ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਧਾਨ,
ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਭਗਤ ਤੇ ਭਗਤੀ

-ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ-ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ “ਭਗਤ” ਸ਼ਬਦ, ਭਗਤ, ਭਗਤੁ, ਭਗਤੇ, ਭਗਤਿ, ਭਗਤੀ ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅਰਥ ਹਨ ਭਾਵ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ’ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਭਗਤ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਭਜ’ ਧਾਰੂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਅਰਾਧਨਾ, ਉਪਾਸਨਾ, ਪੂਜਾ, ਵੰਡਣਾ, ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ-- ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਵੰਡ-ਵਰਤ ਕੇ ਛਕਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਖਿਨ ਵੀ ਮਨੋਂ ਨਹੀਂ ਵਿਸਾਰਦਾ, ਉਹ ਭਗਤ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ-ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੇ ‘ਭਗਤ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਵ ਲਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ‘ਭਗਤ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ‘ਭ’ ਤੋਂ ਭਾਵ (ਪ੍ਰੇਮ), ‘ਗ’ ਤੋਂ ‘ਗਿਆਨ’ ਅਤੇ ‘ਤ’ ਤੋਂ ਤਿਆਗ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਭਗਤ’ ਭਾਵ (ਪ੍ਰੇਮ), ਗਿਆਨ ਤੇ ਤਿਆਗ ਦੇ ਅਮੁੱਲ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਹੋਣ, ਉਹ ‘ਭਗਤ’ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ’ਤੇ ਭਗਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :-

-ਮਤਿ ਹੋਦੀ ਹੋਇ ਇਆਣਾ ॥ ਤਾਣ ਹੋਦੇ ਹੋਇ ਨਿਤਾਣਾ ॥

ਅਣਹੋਦੇ ਆਪੁ ਵੰਡਾਏ ॥ ਕੋ ਐਸਾ ਭਗਤੁ ਸਦਾਏ ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੮)

-ਖਰਚੁ ਖਜਾਨਾ ਨਾਮ ਧਨੁ ਇਆ ਭਗਤਨ ਕੀ ਰਾਸਿ ॥

ਖਿਮਾ ਗਰੀਬੀ ਅਨਦ ਸਹਜ ਜਪਤ ਰਹਹਿ ਗੁਣਤਾਸ ॥

(ਪੰਨਾ ੨੫੩)

ਭਗਤ ਹਰੀ ਨਾਮ ਕਾ ਪਾਰਣੀ ਹੈ। ਲਬ, ਲੋਭ, ਹੰਕਾਰ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਤਿਆਗੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਰੜਾ ਨੂੰ ਸਤ ਕਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਭਗਤ ਲਈ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਭਗਤ ਆਪਣਾ ਆਪਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ

*ਸਕਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਲਈ ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਰਾਜ
 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀਖ ਮੰਗਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
 ਭਗਤ ਲਈ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਦੇ ਬੋਲ-ਬਾਣੀ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਤੇ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ
 ਹੈ। ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਹਿਚਾਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣ-
 ਸਹਿਣ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਬੋਲ-ਚਾਲ ਸਭ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ
 ਫੁਰਮਾਨ 'ਭਗਤ' ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦਿੜ੍ਹੇ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਸੋਈ ਭਗਤੁ ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਮਤੁ ਕਰਿ ਜਾਣੈ
 ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਹਰਿ ਰਾਤਾ ॥

(ਪੰਨਾ ੫੨੪)

ਭਗਤਾ ਕੀ ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀ ॥
 ਚਾਲਾ ਨਿਰਾਲੀ ਭਗਤਾਹ ਕੇਰੀ ਬਿਖਮ ਮਾਰਗਿ ਚਲਣਾ ॥
 ਲਥੁ ਲੋਭੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਤਜਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਬਹੁਤੁ ਨਾਹੀ ਬੋਲਣਾ ॥
 ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੀ ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਏਤੁ ਮਾਰਗਿ ਜਾਣਾ ॥
 ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜਿਨੀ ਆਪੁ ਤਜਿਆ ਹਰਿ ਵਾਸਨਾ ਸਮਾਣੀ ॥
 ਕਹੈ ਨਾਨਕ ਚਾਲ ਭਗਤਾ ਜੁਗਹੁ ਜੁਗੁ ਨਿਰਾਲੀ ॥੧੪॥

(ਪੰਨਾ ੯੧੮)

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਹਠ-ਯੋਗ,
 ਨਿਰਤਕਾਰੀ, ਅਰਚਾ-ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੇਸ-ਭੇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ
 ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਹੀ ਭਗਤੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਗਤੀ
 ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਅ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹ
 ਮਾਰਗ ਬਿਖੜਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ 'ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਉਹ
 ਇਸ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ
 ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਭਗਤਿ ਭਾਵ ਇਹੁ ਮਾਰਗੁ ਬਿਖੜਾ ਗੁਰ ਦੁਆਰੈ ਕੋ ਪਾਵਏ ॥
 ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਜਿਸੁ ਕਰੇ ਕਿਰਪਾ ਸੋ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਚਿਤੁ ਲਾਵਏ ॥

(ਪੰਨਾ ੪੪੦)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ
 ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ
 ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੈ, ਭਾਉ, ਸ਼ਰਧਾ, ਸੰਤੋਖ, ਵੈਰਾਗ,

ਤਿਆਗ, ਸਿਮਰਨ, ਕਿਰਤ ਤੇ ਕੀਰਤੀ ਆਦਿ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਜੋਗੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਦਿਗੰਬਰ, ਜਤੀ, ਮੌਨੀ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੇਖ ਧਾਰਨ ਕਰ, ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ, ਭਗਤੀ ਦਾ ਢੋਂਗ ਰਚਣ 'ਤੇ।

‘ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥੁ’ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਗੁਣ ਉਪਾਸ਼ਨਾ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵੰਡ ਕਰਕੇ ਨੀਚ ਜਾਤ ਦੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਹਵਾਲੇ ਹਨ ਕਿ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਨੀਚ ਜਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਮਾਨਵ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਜਾਤ, ਵਰਗ, ਵਰਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਲਈ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਸਰਵ-ਵਿਆਪੀ, ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਸਰਵ-ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪੂਜਾ-ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ :

ਓਹ ਸਭ ਤੇ ਉੱਚਾ ਸਭ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਵਸਿਆ ਭਗਵਾਨੁ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਤਿੰਸ ਕੇ ਚਰਨ ਪੱਖਾਲੈ ਜੋ ਹਰਿ ਜਨੁ ਨੀਚੁ ਜਾਤਿ ਸੇਵਾਕਾਣੁ ॥
(ਪੰਨਾ ੮੯੧)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਦੇ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਨਾਲ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਉੱਤਮ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਸਹਿਜ ਮਾਰਗ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਭਗਤੀ ਇਕ ਮਨ-ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ ਵਾਲੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਖੰਡਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਨਚਿਐ ਟਪਿਐ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਇ ॥
ਸਬਦਿ ਮਰੈ ਭਗਤਿ ਪਾਏ ਜਨੁ ਸੋਇ ॥
(ਪੰਨਾ ੧੫੯)

ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੱਥ-ਪ੍ਰਦਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਤਿੰਨ ਮਾਰਗ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਸਨ : ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ, ਕਰਮ ਮਾਰਗ, ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਾਰਗਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਕੋਈ ਸੁਮੇਲਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਗੁਰਮਤਿ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਸੁਮੇਲਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਦੇ ਪਾਰਣੀ ਨੇ ਕਰਮਹੀਣ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਸਾਸ-ਗਿਰਾਸ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਯਾਦ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨਾ ਮੁਖ ਤੇ ਰਾਮੁ ਸੰਮਾਲਿ ॥
ਹਾਥ ਪਾਉ ਕਰਿ ਕਾਮੁ ਸਭੁ ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੨੫)

ਭਗਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਤੂੰ-ਤੂੰ, ਮੈਂ-ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਬਸ ਪ੍ਰਭੂ-ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਤੂੰ-ਮੈਂ ਵਿਚ ਤੇ ਮੈਂ-ਤੂੰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਤੂੰ-ਤੂੰ, ਮੈਂ-ਮੈਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਧੁਨ ਉਪਜਦੀ ਹੈ :

ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰੁ ਕੈਸਾ ॥
ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ
ਰਾਮ ਕਬੀਰਾ ਏਕ ਭਏ ਹੈ ਕੋਇ ਨ ਸਕੈ ਪਛਾਨੀ ॥

ਸਰਗੁਣਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪਾਰਣੀਆਂ ਨੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ-ਸਥਾਨ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹੀ ਸਮਾਂ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-ਯਾਦ ਵਿਚ ਗੁਜਰੇ। ਭਗਤੀ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਹਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੈ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋਹਾ ਧਣੀ ਸਉ ਅਠੇ ਪਹਰ ਲਵੰਹਿ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੨੫)

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤੀ ਨਾ ਬਹੁਤਾ ਜਾਗਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਦਾ ਸੌਣ ਦਾ; ਨਾ ਹੀ ਭੁਖੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੀ ਪਸੂਆਂ ਵਾਂਗ ਪੇਟ ਭਰ, ਲੇਟਣ ਦਾ। ਗੁਰਮਤਿ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾਣ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੌਣ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਗਤੀ ਤਾਂ ਹਰ ਪਲ ਪ੍ਰਭੂ-ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਜੇ ਵੇਲਾ ਵਖਤੁ ਵੀਚਾਰੀਐ ਤਾ ਕਿਤੁ ਵੇਲਾ ਭਗਤਿ ਹੋਇ ॥
ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੇ ਰਤਿਆ ਸਚੇ ਸਚੀ ਸੋਇ ॥

ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਪਿਆਰਾ ਵਿਸਰੈ ਭਗਤਿ ਕਿਨੇਹੀ ਹੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੩੫)

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਖਾਸਾ
ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਵੀ ਤਾਂ ਹੀ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-
ਨਾਮ ਦੀ ਵੀਚਾਰ, ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਵਖਤ ਸਹੀ
ਹੈ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ
ਫੁਰਮਾਨ ਸਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ :

੧. ਸਭੇ ਵਖਤ ਸਭੇ ਕਰਿ ਵੇਲਾ ॥

ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੮)

੨. ਵੇਲਾ ਵਖਤ ਸਭਿ ਸੁਹਾਇਆ ॥

ਜਿਤੁ ਸਚਾ ਮੇਰੇ ਮਨਿ ਭਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੫)

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਚਿੰਗੀਵ, ਸਦੀਵੀ, ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਇਕ
ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪੂਜਾ-ਉਪਾਸਨਾ, ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ
ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਬੁੱਤ-ਪੂਜਾ, ਤਪ ਸਾਧਨਾ, ਹਠ-ਯੋਗ, ਤੀਰਥ-
ਭਰਮਣ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਆਦਿ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ
ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ
'ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ :

੧. ਨਾਵਨ ਕਉ ਤੀਰਥ ਘਨੇ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ ਪੂਜਨ ਕਉ ਬਹੁ ਦੇਵ ॥

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੁਟਨੁ ਨਹੀਂ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ ਛੁਟਨ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵ ॥

(ਪੰਨਾ ੩੩੬)

੨. ਜੋ ਪਾਥਰ ਕਉ ਕਹਤੇ ਦੇਵ ॥ ਤਾ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਹੋਵੈ ਸੇਵ ॥

ਜੋ ਪਾਥਰ ਕੀ ਪਾਂਈ ਪਾਇ ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਘਾਲ ਅਜਾਂਈ ਜਾਇ
॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੬੦)

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਹਰਿ ਸੋ ਹੀਰਾ ਛਾਡਿ ਕੈ ਕਰਹਿ ਆਨ ਕੀ ਆਸ ॥

ਤੇ ਨਰ ਦੋਜਕ ਜਾਹਿਗੇ ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਰਵਿਦਾਸ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੨੨)

ਭਗਤ ਡ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ :

ਕਾਇ ਜਪਹੁ ਰੇ ਕਾਇ ਤਪਹੁ ਰੇ ਕਾਇ ਬਿਲੋਵਹੁ ਪਾਣੀ ॥

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜਿਨ੍ਹਿ ਉਪਾਈ ਸੋ ਸਿਮਰਹੁ ਨਿਰਬਾਣੀ ॥

(ਪੰਨਾ ੫੨੬) ■

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ

-ਡਾ. ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ*

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਕਾਨੂ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਟਾਂਕ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਪੂਆਨ ਪਿੰਡ ਵਿਚ (ਜੋ ਦੇਉਲੀ ਤੋਂ 20 ਮੀਲ ਹੈ) ਸੰਮਤ 1873 (ਮੁਤਾਬਿਕ 1896 ਈ:) ਜੱਟ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸੂਅਮੀ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰ ਦੀਕਸ਼ਾ ਲਈ। ਪਹਿਲੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਰਿਹਾ ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼੍ਵ ਰੂਪ ਜਗਤਨਾਥ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਪਦ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਿਆ। ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਦਵਾਨ ਮੈਕਾਲਿਫ ਪੋਥੀ ਛੇਵੀਂ ਸਫ਼ਾ 906 'ਤੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਉਲੀ ਛਾਵਣੀ ਤੋਂ 20 ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਟਾਂਕ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪੂਆਨ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਜੱਟ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਧੰਨਾ ਜੀ ਸੰਨ 1895 ਈ: (ਸਹੀ 1896 ਈ:) ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਧੰਨਾ ਪਾਰਮਿਕ ਲਗਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਧੰਨੇ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਪਰੋਹਤ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ। ਪੂਜਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਸਮ ਧੰਨੇ ਨੇ ਵੀ ਵੇਖੀ ਅਤੇ ਆਖਰ ਪੰਡਤ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਠਾਕਰ ਮੰਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪੰਡਤ ਟਾਲਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਧੰਨੇ ਦਾ ਹੱਠ ਵੇਖ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਪੱਥਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਲਈ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਧੰਨੇ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਸ ਠਾਕਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜੂਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੰਡਤ ਕਦੀ ਕਦੀ ਆ ਕੇ ਪੂਜਾ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਆਖਰ ਇਕ ਦਿਨ ਠਾਕਰ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਲੱਭ ਪਿਆ। ਧੰਨੇ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਫੇਰ ਉਸ ਪੰਡਤ ਦਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੰਵਰ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ ਪੋਥੀ ਤੀਜੀ ਪੰਨਾ ੮੯੭ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੱਥਰ ਪੂਜਾ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਉੱਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

*ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਬੜੇ ਕਰੜੇ ਸ਼ਬਦ
ਵਰਤਦਿਆਂ ‘ਗੁਨਹਗਾਰ’ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਗੁਨਹਗਾਰ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ॥ ਪਾਹਣ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰਗਿਰਾਮੀ॥

(ਪੰਨਾ ੨੩੯)

ਭਗਤ ਧੰਨੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਠਾਕਰ ਪੂਜਾ ਦੀ
ਗਵਾਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਦਸਵੀ ਵਾਰ ਵਿਚ
ਭਗਤ ਧੰਨੇ ਦੀ ਠਾਕਰ ਪੂਜਾ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸਾਖੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਠਾਕਰ ਨੋ ਨੁਵਾਲਿ ਕੈ ਛਾਹਿ ਰੋਟੀ ਲੈ ਭੋਗ ਚੜ੍ਹਾਵੈ।

ਹਥਿ ਜੋੜਿ ਮਿਨਤਿ ਕਰੈ ਪੈਰੀ ਪੈ ਪੈ ਬਹੁਤ ਮਨਾਵੈ।

ਭਗਤ ਧੰਨੇ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ-
ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋ, ਧਨਾਸਰੀ ਵਿਚ ਇੱਕ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ’ਚ ਕਿਤੇ ਵੀ
ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਜਾਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।
ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਵੀ
ਵਰਣਨ ਕਰਾਂਗੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪੱਥਰ ਪੂਜਣ ਦਾ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਇਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ
ਜੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ
ਕਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ
ਸਰਗੁਣ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਨ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨਿਰਗੁਣ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਣ ਗਏ। ਪਰੰਤੂ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਿਰੋਲ ਸਰਗੁਣ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ
ਨਿਰਗੁਣ ਪੂਜਾ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:

ਭ੍ਰਮਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁ ਜਨਮ ਬਿਲਾਨੇ ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਨਹੀਂ ਪੀਰੇ॥

ਲਾਲਚ ਬਿਖੁ ਕਾਮ ਲੁਬਧ ਰਾਤਾ ਮਨਿ ਬਿਸਰੇ ਪ੍ਰਭ ਹੀਰੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਬਿਖੁ ਫਲ ਮੀਠ ਲਗੇ ਮਨ ਬਉਰੇ ਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਨ ਜਾਨਿਆ॥

ਗੁਨ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਢੀ ਅਨ ਭਾਂਤੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ਫਿਰਿ ਤਾਨਿਆ॥੨॥

ਜੁਗਤਿ ਜਾਨਿ ਨਹੀਂ ਰਿਦੈ ਨਿਵਾਸੀ ਜਲਤ ਜਾਲ ਜਮ ਫੰਧ ਪਰੇ॥

ਬਿਖੁ ਫਲ ਸੰਚਿ ਭਰੇ ਮਨ ਐਸੇ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਭ ਮਨ ਬਿਸਰੇ॥੩॥

ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਵੇਸੁ ਗੁਰਹਿ ਧਨੁ ਦੀਆ ਧਿਆਨੁ ਮਾਨੁ ਮਨ ਏਕ ਮਏ॥

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਮਾਨੀ ਸੁਖੁ ਜਾਨਿਆ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਧਾਨੇ ਮੁਕਤਿ ਭਏ॥੪॥

ਜੋਤਿ ਸਮਾਇ ਸਮਾਨੀ ਜਾ ਕੈ ਅਛਲੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪਹਿਚਾਨਿਆ॥
ਧੰਨੈ ਧੁ ਪਾਇਆ ਧਰਣੀਧਰੁ ਮਿਲਿ ਜਨ ਸੰਤ ਸਮਾਨਿਆ॥

(ਪੰਨਾ 4੮੭)

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਜੋ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ
ਕਿਤੇ ਵੀ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਦਾ। ਅਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੌਹ ਵਿਚ ਭਟਕਦਿਆਂ ਕਈ ਜਨਮ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ
ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਧਨ ਵੀ ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ,
ਲੋਭੀ ਜੀਵ ਜ਼ਹਿਰ ਰੂਪ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ
ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕਾਰਨ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਅਮੋਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਕਮਲੇ ਮਨ! ਇਹ ਜ਼ਹਿਰ-ਰੂਪ ਫਲ ਤੈਨੂੰ ਮਿਠੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਤੈਨੂੰ
ਸੋਹਣੀ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਫੁਰਦੀ। (ਰੱਬੀ) ਗੁਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੱਟ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਕਿਸਮ
ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਆਵਾਗਵਨ ਦਾ ਤਾਣਾ ਤਣਿਆ
ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹੇ ਮਨ! ਤੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਸਮਝ ਕੇ ਇਹ ਜੁਗਤਿ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ
ਪੱਕੀ ਨਾਹ ਕੀਤੀ; ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਤੈਨੂੰ ਜਮਾਂ ਦਾ ਜਾਲ, ਜਮਾਂ ਦੇ ਫਾਹੇ
ਪੈ ਗਏ ਹਨ। ਹੇ ਮਨ! ਤੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਰੂਪ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਫਲ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ
ਸਾਂਭਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਸਾਂਭਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਭੂ ਭੁੱਲ
ਗਿਆ।

ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼-ਰੂਪ ਧਨ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਦੀ
ਸੁਰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਗਈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਰਧਾ ਬਣ ਗਈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ
ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੋ ਗਿਆ; ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ
ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ, ਸੁਖ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣ ਗਈ। ਉਹ ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਰੱਜ ਗਿਆ ਤੇ
ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ
ਜੋਤਿ ਟਿਕ ਗਈ, ਉਸ ਨੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਨਾਹ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ
ਲਿਆ।

ਮੈਂ ਧੰਨੇ ਨੇ ਭੀ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਧਨ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀ
ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ; ਮੈਂ ਧੰਨਾ ਭੀ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ
ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਇਸ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ

ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:

1. ਮੈਨੂੰ (ਧੰਨੇ ਨੂੰ) ਪ੍ਰਭੁ ਦਾ ਨਾਮ-ਧਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਲੱਭਾ ਹੈ।

2. ਮੈਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਧਰਣੀਧਰ ਪ੍ਰਭੁ ਲੱਭਾ ਹੈ।

ਧੰਨੇ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਉ ਮਨੁ ਲੀਣਾ॥

ਆਛ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੋ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਬੁਨਨਾ ਤਨਨਾ ਤਿਆਗਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਕਬੀਰਾ॥

ਨੀਚ ਕੁਲਾ ਜੇਲਾਹਰਾ ਭਇਓ ਗੁਨੀਯ ਗਹੀਰਾ॥੧॥

ਰਵਿਦਾਸੁ ਛੁਵੰਤਾ ਢੋਰ ਨੀਤਿ ਤਿਨਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ॥

ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ॥੨॥

ਸੈਨੁ ਨਾਈ ਬੁਤਕਾਰੀਆ ਓਹੁ ਘਰਿ ਘਰਿ ਸੁਨਿਆ॥

ਹਿਰਦੇ ਵਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਭਗਤਾ ਮਹਿ ਗਨਿਆ॥੩॥

ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੁਨਿ ਕੈ ਜਾਟਰੋ ਉਠਿ ਭਗਤੀ ਲਾਗਾ॥

ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਤਖਿ ਗੁਸਾਈਆ ਧੰਨਾ ਵਡਭਾਗਾ॥ (ਧੰਨਾ 4੮੨)

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਮਨ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਅੱਧੀ ਕੌਂਡੀ ਦਾ ਗਰੀਬ ਛੀਂਬਾ ਮਾਨੋਂ ਲੱਖਪਤੀ ਬਣ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਖਾਜੀ ਨਾ ਰਹੀ। ਕੱਪੜਾ ਉਣਨ ਤੇ ਤਾਣਾ ਤਣਨ ਦੀ ਲਗਨ ਛੱਡ ਕੇ ਕਬੀਰ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਲਗਨ ਲਾ ਲਈ। ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦਾ ਗਰੀਬ ਜੁਲਾਹਾ ਆਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਰਵਿਦਾਸ ਨਿੱਤ ਮਰੇ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਢੋਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੇਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉੱਘਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੈਣ, ਜਾਤਿ ਦਾ ਨਾਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਤੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਘਰ-ਘਰ ਸੋਭਾ ਹੋ ਤੁਰੀ: ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਸ ਗਿਆ। ਉਹ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਸੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗਰੀਬ ਧੰਨਾ ਭਗਤ ਵੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹੋਇਆ; ਉਹ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਬਾਕੀ

ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ-ਧਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਕੇ ਆਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ। ਸਬਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਕੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲੱਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੂਜਾ-ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਤਿਆਗ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਜੱਟ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਵੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਗਤ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਲਗਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਉਸ ਦਾ ਭੋਲਾਪਨ, ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਕਿਰਪਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਸਰਾ ਸ਼ਬਦ, ਜੋ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਵੀ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ-

ਦਇਆਵਾਨ ਦਿਆਲੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦਾ? ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਲਈ ਰੱਖ! ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਹੀ ਕੁਝ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਰੇਗਾ। ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਦੇ ਜਲ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਦਸਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਾਲਾ ਸਰੀਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਕੇ ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਆਲੂ ਹੈ।

ਕਛੂ ਕੁੰਮੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬਾਹਰ ਰੇਤੇ ਉਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾ ਖੰਭ ਹਨ ਕਿ ਉੱਡ ਕੇ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਖਾ ਲੈਣ, ਨਾ ਹੀ ਕਛੂ-ਕੁੰਮੀ ਨੂੰ ਬਣ ਹਨ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਢੁੱਧ ਪਿਆਵੇ; ਪਰ ਹੇ ਜੀਵ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੇਖ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੁੰਦਰ ਪਰਮਾਨੰਦ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ-ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਕੀੜਾ ਲੋਪ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੱਥਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪੂਰਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ। ਧੰਨਾ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਜਿੰਦੇ! ਤੂੰ ਵੀ ਨਾ ਡਰ।

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਕ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਉਸ ਦਾ ‘ਰਾਜਕ ਰਹਿੰਦ’ ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇੱਥੇ ਦਿੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ

ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ॥
(ਪੰਨਾ ੧੦)

ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਿਆਲੂ, ਕਿਰਪਾਲੂ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਇਸੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੁੱਤ-ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਕਿਸੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਓਟ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਤੱਕਿਆ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ:

ਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤਸਿ ਕੀ ਨ ਦਯਾਲ ਦਮੇਦਰ ਬਿਬਹਿ ਨ ਜਾਨਸਿ ਕੋਈ॥
ਜੇ ਧਾਵਹਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਖੰਡ ਕਉ ਕਰਤਾ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਈ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਨਨੀ ਕੇਰੇ ਉਦਰ ਉਦਕ ਮਹਿ ਪਿੰਡ ਕੀਆ ਦਸ ਦੁਆਰਾ॥
ਦੇਇ ਅਹਾਰੁ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਰਾਖੈ ਐਸਾ ਖਸਮੁ ਹਮਾਰਾ॥੧॥
ਕੁੰਮੀ ਜਲ ਮਾਹਿ ਤਨ ਤਿਸੁ ਬਾਹਰਿ ਪੰਖ ਖੀਰੁ ਤਿਨ ਨਾਹੀ॥
ਪੂਰਨ ਪਰਮਾਨੰਦ ਮਨੋਹਰ ਸਮਝਿ ਦੇਖੁ ਮਨ ਮਾਹੀ॥੨॥
ਪਾਖਣਿ ਕੀਟੁ ਗੁਪਤੁ ਹੋਇ ਰਹਤਾ ਤਾ ਚੋ ਮਾਰਗੁ ਨਾਹੀ॥
ਕਹੈ ਧੰਨਾ ਪੂਰਨ ਤਾਹੁ ਕੇ ਮਤ ਰੇ ਜੀਅ ਡਰਾਂਹੀ॥ (ਪੰਨਾ ੪੮੮)

ਤੀਸਰਾ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਗਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਕੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਆਰਤਾ ਕਰਕੇ ਵਖਿਆਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਿਯਮਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭਗਤ ਜੋ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਸੁਆਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਖੁਲ੍ਹੇ-ਖੁਲਾਸੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ:

ਗੋਪਾਲ ਤੇਰਾ ਆਰਤਾ॥

ਜੋ ਜਨ ਤੁਮਰੀ ਭਗਤਿ ਕਰਤੇ ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰਤਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
 ਦਾਲਿ ਸੀਧਾ ਮਾਗਉ ਘੀਉ॥ ਹਮਰਾ ਖੁਸੀ ਕਰੈ ਨਿਤ ਜੀਉ॥
 ਪਨੀਆ ਛਾਦਨੁ ਨੀਕਾ॥ ਅਨਾਜੁ ਮਗਉ ਸਤ ਸੀ ਕਾ॥੧॥
 ਗਊ ਭੈਸ ਮਗਉ ਲਾਵੇਰੀ॥ ਇਕ ਤਾਜਨਿ ਤੁਰੀ ਚੰਗੇਰੀ॥
 ਘਰ ਕੀ ਗੀਹਨਿ ਚੰਗੀ॥ ਜਨੁ ਧੰਨਾ ਲੇਵੈ ਮੰਗੀ॥

(ਪੰਨਾ ੬੯੫)

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਭਗਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। “ਪੇਟ ਨਾ ਪਈਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਸਭੇ ਗੱਲਾਂ ਖੋਟੀਆਂ” ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਖਾਣ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਕੁਖੇ ਭਗਤਿ ਨ ਕੀਜੈ॥ ਯਹ ਮਾਲਾ ਅਪਨੀ ਲੀਜੈ॥

(ਪੰਨਾ ੬੯੬)

ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਨੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਲਈ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ, ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਦਿੜ੍ਹੁ ਕਰਾਈ ਹੈ। ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਭਉ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਉੱਤੇ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਦਿੜ੍ਹੁ ਕਰਾਇਆ ਹੈ। ■

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ

-ਸ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਪਰਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਭੋਲਾ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਧੰਨੇ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਕਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਟਾਂਕ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਧੂਆਨ (ਧੂਆਂ ਕਲਾਂ) ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਜੈ ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਡਿਗੀ ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਵੱਡੇ ਧੂਆਨ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਣ ਵੱਸੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਧੂਆਨ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ਕ ਪਹਾੜ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਥੜਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਗਊਆਂ ਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਇਸ ਥੜੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਸੁਰਤੀ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਸ੍ਰੀ ਸੁਧਾ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁਤਰੀ ਬੀਬੀ ਸੁਭਾਗੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰਾਂ— ਸ੍ਰੀ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਤਿਆਗ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਤੇਜਾ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਤਖਤੋ ਜੀ ਅਤੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਮੰਗੀ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸੰਨ ੧੯੯੨ ਈ: ਵਿਚ ਤਰਾਵੜੀ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਜੰਗ ਹੋਈ। ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਗੁਲਾਮ ਖਿਲਜੀ, ਤੁਗਲਕ, ਲੋਧੀ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੇ ਅਪੀਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਿਆ। ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਜਬਰਨ ਧਰਮ ਤਬਦੀਲ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਿਰਾਵਣਾਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਰਗੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਤਕ ਵਧ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ

*ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਇਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਲਹਿਰ ਉਠੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਭਗਤ ਫਰੀਦ ਜੀ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਕ ਨਿਖਰਵਾਂ ਰੂਪ ਪਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਾਰੇ ਸਰਗੁਣ-ਨਿਰਗੁਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ। ਪਰੰਤੂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਮਾਨੁਜ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਗਨ ਸਦਕਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤ ਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣੇ। ਇਕ ਕਥਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ:

ਭਗਤਿ ਦ੍ਰਾਵੜ ਉਪਜੀ, ਲਾਏ ਰਾਮਾਨੰਦ।

ਪਰਗਟ ਕੀਆ ਕਬੀਰ ਨੇ, ਸਪਤ ਦੀਪ ਨਵਖੰਡ।

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਰਾਜਸੀ ਜ਼ਬਰ, ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਤਿੱਖੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਰਕ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਕਿ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਏ-ਇਲਾਹੀ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਕੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਜਲਦੀ ਹੀ ਦਮ ਤੋੜ ਗਈ। ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਹਿੰਦੂ ਸਾਧ-ਸੰਤ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਫ਼ੀ-ਦਰਵੇਸ਼ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕ ਸਨ ਕਿ ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਇੱਕ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਹਿਤ ਜਮਾਤ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਕਾੜੀ ਕਾਫਰ ਮਲੇਛ ਅਤੇ ਸੂਦ ਵਾਲੀ ਸੰਕੇਤਾਵਲੀ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਫੌਕੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਦੀ ਨਿਖੇਪੀ ਸੁਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਬਲਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਸਭ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਰੁੜ ਗਏ।

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ

ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਵੱਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ। ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੀ ਚੌਦਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ। ਨਾਭਾ ਜੀ ਜੋ ਖੁਦ ਰਾਮਾਨੰਦ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ ਨੇ ਭਗਤ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਰਘੁਨਾਥ ਜਣੋ ਦੁਨੀਆ ਸੇਤੁ ਜਗ ਤਾਰਨ ਕੀਯੋ।
ਅਨੰਤ ਨੰਦ, ਕਬੀਰ, ਸੁਖਾ, ਸੁਰਸ਼, ਪਦਮਾਵਤੀ, ਨਰ ਹਰਿ।
ਪੀਪਾ, ਭਾਵਾਨੰਦ, ਰੈਦਾਸ, ਧੰਨਾ, ਸੈਨ, ਸੁਰਸਾਰੀ ਕੀ ਸਰਹਰਿ।
ਔਰ ਸਿਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਰ ਏਕ ਤੇ ਏਕ ਉਜਾਗਰ।

ਪਰਚੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੋ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ:

ਧੰਨਾ ਜੀ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਧਨਾ ਜਾਣ।
ਸੁਰਦਾਸ ਘਰ ਨਾਮਦੇਵ ਕਰਿਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਮ।

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਾਹੀਂ ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਚੰਗਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

-ਨਾਮਾ ਜੈਦੇਉ ਕੰਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਅਉਜਾਤਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਿਆਰੁ
ਚਮਈਆ॥

ਜੋ ਜੋ ਮਿਲੈ ਸਾਧੂ ਜਨ ਸੰਗਤਿ ਧਨੁ ਧੰਨਾ ਜਟੁ ਸੈਣੁ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ
ਦਈਆ॥੨॥

ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੀ ਹਰਿ ਪੈਜ ਰਖਾਈ ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕਰਈਆ॥
ਨਾਨਕ ਸਰਣਿ ਪਰੇ ਜਗਜੀਵਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਰਖਈਆ॥

(ਧੰਨਾ ੮੩੫)

ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਂ ਇਕੱਤਰਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤਕ ਪੁੱਜਦੀ ਕੀਤੀ।

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਗਰਸਿਤ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ, ਕਿਰਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਮਨ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ।

ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਦੀ ਕਠਿਨ ਸਾਧਾਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

-ਧੰਨੈ ਸੇਵਿਆ ਬਾਲ ਬੁਧਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੯੨)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੂ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:

-ਬਾਮੁਣ ਪੂਜੈ ਦੇਵਤੇ ਪੰਨਾ ਗਊ ਚਰਾਵਣਿ ਆਵੈ।
 ਧੰਨੈ ਡਿਠਾ ਚਲਿਤੁ ਏਹੁ ਪੁਛੈ ਬਾਮੁਣ ਆਖਿ ਸੁਣਾਵੈ।
 ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੈ ਜੋ ਇਛੈ ਸੋਈ ਫਲੁ ਪਾਵੈ।
 ਧੰਨਾ ਕਰਦਾ ਜੋਦੜੀ ਮੈ ਭਿ ਦੇਹ ਇਕ ਜੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ।
 ਪਥਰੁ ਇਕ ਲਪੇਟਿ ਕਰਿ ਦੇ ਧੰਨੈ ਨੋ ਗੈਲ ਛੁਡਾਵੈ।
 ਠਾਕੁਰ ਨੋ ਨ੍ਹਾਵਾਲਿ ਕੇ ਛਾਹਿ ਰੋਟੀ ਲੈ ਭੋਗ ਚੜ੍ਹਾਵੈ।
 ਹਥਿ ਜੋੜਿ ਮਿਨਤਿ ਕਰੈ ਪੈਰੀਂ ਧੈ ਧੈ ਬਹੁਤੁ ਮਨਾਵੈ।
 ਹਉ ਭੀ ਮੁਹੁ ਨ ਜੁਠਾਲਸਾਂ ਤੂ ਰੁਠਾ ਮੈ ਕਿਹੁ ਨ ਸੁਖਾਵੈ।
 ਗੋਸਾਈਂ ਪਰਤਿਖਿ ਹੋਇ ਰੋਟੀ ਖਾਹਿ ਛਾਹਿ ਮੁਹਿ ਲਾਵੈ।
 ਭੋਲਾ ਭਾਉ ਗੋਬਿੰਦੁ ਮਿਲਾਵੈ॥ (ਵਾਰ ੧੦:੧੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਸਮੇਂ ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ‘ਆਸਾ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਕੀ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਅਤੇ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਹੁਕੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸਾਧਨਾ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਨਮੁਖਤਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਦ ਤਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਨ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

-ਕ੍ਰਮਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁ ਜਨਮ ਬਿਲਾਨੇ ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਨਹੀਂ ਧੀਰੇ॥
 ਲਾਲਚ ਬਿਖੁ ਕਾਮ ਲੁਬਧ ਰਾਤਾ ਮਨਿ ਬਿਸਰੇ ਪ੍ਰਭ ਹੀਰੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
 ਬਿਖੁ ਫਲ ਮੀਠ ਲਗੇ ਮਨ ਬਉਰੇ ਚਾਰ ਬਿਚਾਰ ਨ ਜਾਨਿਆ॥

ਗੁਨ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਢੀ ਅਨ ਭਾਂਤੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ਫਿਰਿ ਤਾਨਿਆ॥
ਜੁਗਤਿ ਜਾਨਿ ਨਹੀਂ ਰਿਦੈ ਨਿਵਾਸੀ ਜਲਤ ਜਾਲ ਜਮ ਫੰਧ ਪਰੇ॥
ਬਿਖੁ ਫਲ ਸੰਚਿ ਭਰੇ ਮਨ ਐਸੇ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਭ ਮਨ ਬਿਸਰੇ॥੨॥
ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਵੇਸੁ ਗੁਰਹਿ ਧਨੁ ਦੀਆ ਧਿਆਨੁ ਮਾਨੁ ਮਨ ਏਕ ਮਈ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਮਾਨੀ ਸੁਖੁ ਜਾਨਿਆ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਆਧਾਨੇ ਮੁਕਤਿ ਭਏ॥੩॥
ਜੋਤਿ ਸਮਾਇ ਸਮਾਨੀ ਜਾ ਕੈ ਅਛਲੀ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿਚਾਨਿਆ॥
ਧੰਨੈ ਧਨੁ ਪਾਇਆ ਧਰਣੀਧਰੁ ਮਿਲਿ ਜਨ ਸੰਤ ਸਮਾਨਿਆ॥

(ਪੰਨਾ ੪੮੭)

ਆਪਣੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਭਟਕਣਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਜਨਮ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਹ ਟਿਕਾਉ ਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਤਨ ਬਿਨਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਨ ਉੱਡ-ਪੁੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਟਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਲੋਭੀ ਜੀਭ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਸੁਆਦਾਂ ਅਤੇ ਕਾਮ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀਰਾ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿੱਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਬਉਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਰੂਪੀ ਫਲ ਮਿੱਠੇ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਸੁਭ ਕਰਮਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਮਾਇਆਵੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵੱਸ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦਾ ਤਾਣਾ ਤਣਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਵਾਗਵਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਚੰਗੀ ਵਿਉੰਤ ਨਾ ਟਿਕਾਉਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜੀਵ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਮੌਤ ਦੇ ਫੰਦੇ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਰਿਹਾ। ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰਸ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਭਰ ਲਿਆ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਸਰ ਹੀ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮਨ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਧਨ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮਨ ਸਹਿਜ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਜੁਗਤ ਵਰਤ ਕੇ ਸਭ ਥਾਂਈ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਨਾ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਧਰਨੀਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ।

ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਆਤਮ ਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਤਸੱਲੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜੋ ਹਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ? ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੂਸਰਾ ਹੋਰ ਕੋਈ

ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਨਹੀਂ ਹੈ:

ਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤਸਿ ਕੀ ਨ ਦਯਾਲ ਦਮੋਦਰ ਬਿਬਹਿ ਨ ਜਾਨਸਿ ਕੋਈ॥
ਜੇ ਧਾਵਹਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਖੰਡ ਕਉ ਕਰਤਾ ਕਰੈ ਸੁ ਹੋਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਜਨਨੀ ਕੇਰੇ ਉਦਰ ਉਦਕ ਮਹਿ ਪਿੰਡੁ ਕੀਆ ਦਸ ਦੁਆਰਾ॥
ਦੇਇ ਅਹਾਰੁ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਰਾਖੈ ਐਸਾ ਖਸਮੁ ਹਮਾਰਾ॥੧॥
ਕੁੰਮੀ ਜਲ ਮਾਹਿ ਤਨ ਤਿਸੁ ਬਾਹਰਿ ਪੰਖ ਖੀਰੁ ਤਿਨ ਨਾਹੀ॥
ਪੂਰਨ ਪਰਮਾਨੰਦ ਮਨੋਹਰ ਸਮਝਿ ਦੇਖੁ ਮਨ ਮਾਹੀ॥੨॥
ਪਾਖਣਿ ਕੀਟੁ ਗੁਪਤੁ ਹੋਇ ਰਹਤਾ ਤਾ ਚੋ ਮਾਰਗੁ ਨਾਹੀ॥
ਕਰੈ ਧੰਨਾ ਪੂਰਨ ਤਾਹੁ ਕੋ ਮਤ ਰੇ ਜੀਅ ਡਰਾਹੀ॥

(ਧੰਨਾ ੪੮੮)

ਹੇ ਜੀਵ ! ਜੇ ਤੂੰ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵਖਰੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੌੜਾ ਫਿਰੋਂ ਤਾਂ ਭੀ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਕੇ ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਛੂਕੁੰਮੀ ਆਪ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬਾਹਰ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਕੀੜਾ ਲੁਕ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਖੁਰਾਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੇ ਜੀਵ ! ਡਰ ਜਾਂ ਚਿੰਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਵੇਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪੇ ਹੀ ਤੇਰੀ ਰੋਟੀ-ਰੋਜ਼ੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

-ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਉ ਮਨੁ ਲੀਣਾ॥
ਆਛ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੋ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਬੁਨਨਾ ਤਨਨਾ ਤਿਆਗਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਕਬੀਰਾ॥

ਨੀਚ ਕੁਲਾ ਜੋਲਾਹਰਾ ਭਇਓ ਗੁਨੀਯ ਗਹੀਰਾ॥੧॥
 ਰਵਿਦਾਸੁ ਛੁਵੰਤਾ ਢੋਰ ਨੀਤਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ॥
 ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ॥੨॥
 ਸੈਨੁ ਨਾਈ ਬੁਤਕਾਰੀਆ ਓਹੁ ਘਰਿ ਘਰਿ ਸੁਨਿਆ॥
 ਹਿਰਦੇ ਵਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਭਗਤਾ ਮਹਿ ਗਨਿਆ॥੩॥
 ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੁਨਿ ਕੈ ਜਾਟਰੋ ਉਠਿ ਭਗਤੀ ਲਾਗਾ॥
 ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਤਖਿ ਗੁਸਾਈਆ ਧੰਨਾ ਵਡਭਾਗਾ॥

(ਪੰਨਾ ੪੮੨)

ਪਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ, ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ, ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਦੇ ਆਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਬਾਖੂਬੀ ਢੰਗ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਸੰਤ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਤੇਗ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਮੰਦ-ਬਿਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁਝਣ ਵਾਲਾ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੇਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਭਗਤ ਸਨ ਜਾਂ ਸੰਸਾਰੀ। ਇਹ ਸੁਮੇਲ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ। ਇਕ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਆਰਤ ਭਾਵ ਲੋੜਵੰਦ ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ- ਦਾਲ, ਆਟਾ, ਘਿਊ, ਜੁੱਤੀ, ਸੋਹਣਾ ਕੱਪੜਾ, ਲਵੇਰੀ ਗਾਂ-ਮੱਝ, ਅਰਬੀ ਘੋੜੀ ਆਦਿ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਸੁਮੇਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹੈ:

ਗੋਪਾਲ ਤੇਰਾ ਆਰਤਾ॥

ਜੋ ਜਨ ਤੁਮਰੀ ਭਗਤਿ ਕਰੰਤੇ ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰਤਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
 ਦਾਲਿ ਸੀਧਾ ਮਾਗਉ ਘੀਉ॥ ਹਮਰਾ ਖਸੀ ਕਰੈ ਨਿਤ ਜਿਉ॥
 ਪਨੀਆ ਛਾਦਨੁ ਨੀਕਾ॥ ਅਨਾਜੁ ਮਗਉ ਸਤ ਸੀ ਕਾ॥੨॥
 ਗਉ ਭੈਸ ਮਗਉ ਲਾਵੇਰੀ॥ ਇਕ ਤਾਜਨਿ ਤੁਰੀ ਚੰਗੇਰੀ॥
 ਘਰ ਕੀ ਗੀਹਨਿ ਚੰਗੀ॥ ਜਨੁ ਧੰਨਾ ਲੇਵੈ ਮੰਗੀ॥

(ਪੰਨਾ ੯੯੫)

ਗਿਣਾਉਮਕ ਪੱਖੋਂ ਭਾਵੇਂ ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੇਧ
ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਪੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ
ਦੇ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ■

ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਉ ਮਨੁ ਲੀਣਾ॥

ਆਢ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੋ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

ਬੁਨਨਾ ਤਨਨਾ ਤਿਆਗਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਕਬੀਰਾ॥

ਨੀਚ ਕੁਲਾ ਜੋਲਾਹਰਾ ਭਇਓ ਗੁਨੀਯ ਗਹੀਰਾ॥੧॥

ਰਵਿਦਾਸੁ ਢੁਵੰਤਾ ਢੋਰ ਨੀਤਿ ਤਿਨਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ॥

ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ॥੨॥

ਸੈਨੁ ਨਾਈ ਬੁਤਕਾਰੀਆ ਓਹੁ ਘਰਿ ਘਰਿ ਸੁਨਿਆ॥

ਹਿਰਦੇ ਵਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਭਗਤਾ ਮਹਿ ਗਨਿਆ॥੩॥

ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੁਨਿ ਕੈ ਜਾਟਰੋ ਉਠਿ ਭਗਤੀ ਲਾਗਾ॥

ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਤਖਿ ਗੁਸਾਈਆ ਪੰਨਾ ਵਡਭਾਗਾ॥

(ਪੰਨਾ ੪੮੨)

ਪਰਚੀ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਕੀ

-ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ*

ਪਰਚੀ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਰਿਚਯ ਦਾ ਭਦਭਵ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਜਾਣ-ਪਛਾਣ। ਪਰਚੀ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਭਾਵਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ- ਸਾਖੀ, ਕਥਾ, ਮਸਲਾ ਅਤੇ ਜਨਮਸਾਖੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੂਖਮ ਭਾਂਤ ਦੇ ਅੰਤਰ ਵੀ ਹਨ। ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਜਨਮਸਾਖੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਸਲੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸੂਫ਼ੀਆਂ, ਪੈਰਗੰਬਰਾਂ ਅਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਪਰਚੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਪਰਚੀਆਂ ਭਾਈ ਕਨੂੰਈਆ ਜੀ, ਪਰਚੀਆਂ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਚੀਆਂ ਭਾਈ ਅੱਡਣ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ। ਪਰਚੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅੱਡਣਸ਼ਾਹੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਵੀ। ਕੁਝ ਪਰਚੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਭਾਵਾਨੁਵਾਦ ਵੀ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਭੱਟ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋ ਸਕੀ ਉਹ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਭਾਗ ਤਾਂ ਬਣੇ ਹੀ, ਨਾਲ ਅਮਰ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ, ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੂੜ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਏ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਭਗਤ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਲਈ ਭਗਤ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਅਕੀਦਤ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਇਕ ਪਰਚੀ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾ

ਰਹੇ ਹਾਂ। 'ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਬੋਧ' ਜਾਂ 'ਪਰਚੀਆਂ ਭਗਤਾਂ ਕੀਆਂ' ਅਠਾਰੁਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਚੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਵਜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜੋ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ, ਉਹ ਆਪੇ-ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਨੀਬੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹ ਪਰਚੀਆਂ ਜੀਵਨੀਮੂਲਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੂਰਬਕਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਥਨ ਲੈ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਲੇ ਸਾਖੀਆਂ ਜਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਬੁਣ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੋਰ ਕਈ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਰਾਗ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਘੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। 'ਪਰਚੀ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਕੀ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਖੋਜਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੇਵਲ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਰਣਯ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਾਫੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪ੍ਰਤਿਲਿਪੀਆਂ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੇ ਜੱਟ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਟਾਂਕ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਧੂਆਨ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੪੨੩ (ਈਸਵੀ ਸੰਨ ੧੪੧੬) ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਜੈਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਡਿਗੀ ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਿੰਡ ਧੂਆਨ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਐਨ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਉਪਰ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨਾਂ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚਲਾ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਮੰਗ-ਪੱਤਰ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਦਾਲ, ਸੀਧਾ, ਘਿਓ ਆਦਿ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਮੰਗੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਪੈਰੀਂ ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਜੁੱਤੀ, ਤਨ ਢੱਕਣ ਲਈ ਕੱਪੜਾ, ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਲਈ ਲਵੇਰੀ ਗਾਂ-ਮੱਝ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਘੋੜੀ ਦਾ ਮੁਤਾਲਬਾ ਵੀ ਕੀਤਾ

ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵਾਲੀ ਘਰ ਕੀ ਗੀਹਨਿ (ਗ੍ਰਹਿਣੀ) ਭਾਵ ਪਤਨੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਸਥ ਚਲਾਉਣੀ ਹੈ। ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਇਹ ਅਤਿਅੰਤ ਸੋਹਣਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਚੱਲੀ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੌਢੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਨ। ਚਰਚਾਪੀਨ ਪਰਚੀ ਵਿਚ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦੀ ਮਾਣ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਦਾ ਪਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਗੁਣਵਾਦੀ ਵੀ ਸਨ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਆਤਮ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉੱਚ ਆਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਆ ਗਏ, ਉਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਜਾਂ ਅਭਿਨੰਦਨ ਹੈ, ਕਾਲਾਂਤਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਵੱਲ ਉਹ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਪਰਦੇ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ‘ਪਰਚੀ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਕੀ’ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦੋਹਰਾ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸਿਕ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਣ ਲਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨਮਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਸਕਦਾ, ਠੀਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਪਰਚੀਆਂ ਵੀ ਉਪਯੋਗੀ ਹਨ।

ਪਰਚੀ ਧੰਨੇ ਜੀ ਕੀ

ਸੋਰਠਾ॥ ਸੁਨਤ ਨਾਦ ਸੋ ਕਾਂਨ ਮ੍ਰਿਗ ਜਿਉ ਛਕ ਵਹ ਜਾਵਈ॥
 ਬਿਆਕੁਲ ਹੋਇ ਪਰਾਨ ਆਇ ਠਾਢਾ ਤਹਾ ਹੋਇ ਰਹੈ॥ . . .
 ਦੋਹਰਾ॥ ਧੰਨੈ ਮਨੁ ਮਾਨ ਸੀਪੁ ਥਾ ਸੁਆਤ ਬੁੰਦ ਹਰਿ ਆਹਿ॥
 ਤਾ ਕਉ ਭੇਟ ਸਾਤਿ ਸਰਿ ਡੁਬਕੀ ਲੀਨੀ ਤਾਹਿ॥
 ਦੋਹਰਾ॥ ਮੈ ਅਜਾਨੁ ਜਾਨਉ ਨਹੀ ਸੇਵਾ ਤੋਹਿ ਅਪਾਰ॥

ਦੀਨ ਛੀਨ ਗਥੀਨ ਜਾਂਨ ਕਰਿ ਸਰਪਾ ਰਾਖੁ ਮਰਾਰ॥
 ਚੌਪਈ॥ ਮੈ ਅਜਾਨੁ ਤੁਹਿ ਸੇਵ ਨ ਜਾਨਉ॥
 ਤਾ ਤੇ ਤੇਰੈ ਮਨਿ ਨਹੀ ਮਾਨਉ॥
 ਮੈ ਬਾਲਕੁ ਤੂ ਠਾਕਰੁ ਮੋਰਾ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਮੈ ਸੇਵਕੁ ਤੇਰਾ॥
 ਸੋਈ ਠਾਕਰੁ ਠਕਰਾਈ ਜਾਨੈ॥ ਪਤਤਨਿ ਪਤਿਤਾਈ ਚਿਤ ਨ ਆਨੈ॥
 ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਬਿਰਦੁ ਵਡਿਆਈ॥ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਪੈਜ ਰਖਾਈ॥
 ਜੋ ਅਪਰਾਧ ਦੇਖੋ ਮੋ ਮਾਹ॥ ਸੋ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿ ਛਿਮਾ ਕਰਾਹੁ॥
 ਦੋਹਰਾ॥ ਜੋ ਜੋ ਅਉਗਨ ਮੁਝਿ ਮੈ ਸਭ ਬਖਸ ਗੁਪਾਲ॥
 ਆਪਨੀ ਓਰ ਨਿਹਾਰੀਏ ਖਾਇਏ ਪਾਕੁ ਦਇਆਲ॥ . . .
 ਦੋਹਰਾ॥ ਜੋ ਦਰਸਨੁ ਦੁਰਲੰਭੁ ਹੈ ਲੇਤ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਵਾਦ॥
 ਸੋ ਦਰਸਨੁ ਸਭ ਦੇਵਤਨ ਪਾਇਓ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ . . .
 ਦੋਹਰਾ॥ ਮੋਰ ਮੁਕਟ ਚੰਦ੍ਰਕਾ ਸੋਹੈ ਮੋਹੈ ਮਨੁ ਸੰਸਾਰ॥
 ਨੈਨਾ ਬੁਧਿ ਚਿਤ ਬਕਤ ਹੁਇ ਰਹੈ ਨਿਹਾਰਿ ਨਿਹਾਰਿ॥ . . .
 ਦੋਹਰਾ॥ ਮੁਨਿ ਜਨ ਰਿਖ ਕਿੰਨਰ ਸਕਲ ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਜੋ ਆਹਿ॥
 ਹਰਿ ਮੁਖਿ ਸੋਭਾ ਕਉ ਨਿਰਖ ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਪਾਹਿ॥ . . .
 ਦੋਹਰਾ॥ ਚਰਨ ਕਵਲ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ਬੰਦਨ ਜਗਤ ਨਿਧਾਨ॥
 ਤੀਨ ਤਾਪ ਤੇ ਜਗ ਸਕਲ ਬਾਚਤ ਧਰਤ ਧਿਆਨ॥ . . .
 ਦੋਹਰਾ॥ ਸਭ ਘਟ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋ ਸੋ ਧੰਨੇ ਬੂਝਿ ਬੁਝਾਇ॥
 ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਜੋਤਿ ਨਿਹਾਰਈ ਕਾ ਪਹਿ ਕਹੈ ਬਨਾਇ॥ . . .
 ਦੋਹਰਾ॥ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਕਉ ਪਾਇਓ ਬੇਦ ਬਤਾਵਤ ਤਾਹਿ॥
 ਤਉ ਪ੍ਰੇਮੁ ਨਹੀਂ ਜਾਤ ਹੈ ਅਧਿਕ ਹੋਤ ਅਵਗਾਹਿ॥ ■